

TEATRE POPULAR A LA PLANA DE L'ARC

Per Fàtima Agut i Clausell

INTRODUCCIÓ

El sàinet s'ha constituït en sinònim de teatre valencià però els seus orígens cal cercar-los com a gènere en l'antiguitat, en els mims dels grecs i en les atelanes i els mims del teatre romà.

A Grècia els mims eren obres curtes de poques escenes amb dos o tres personatges, no tenien cor i apenes acció. Originàriament s'escriuien en una mena de prosa rítmica, però des de l'època alexandrina començaren a escriure's en vers.

Sofón de Siracusa (segle V a.C.) se suposa que és el creador d'aquest gènere, a qui seguí el seu fill Jenarco. Es conserven fragments del mim grec de Sofron als diàlegs Socràtics de Plató, en alguns idil·lis de Teòcrit, especialment a *Les Siracusianes* i pels curiosos mims d'Herondas.

Entre els romans, el mim adquirí un caràcter grotesc i de vegades els espectadors obligaven els actors a despullar-se i realitzar danses lascives. L'argument estava basat en escenes de costums, al·lusions polítiques, sàtira religiosa i paròdia literària. En temps d'August sofrí la competència de la pantomima derivada del mim.

A l'Edat Mitjana el mim no era considerat com a gènere però seguí vigent en les actuacions als intermedis dels Misteris i en totes les formes populars de la comèdia.

La relació entre la societat grega i la valenciana ja era manifesta per Ribelles Comín qui comenta :

"atenienses nos han llamado muchas veces a los valencianos y una de las condiciones que justifican ese calificativo es el natural alegre, festivo y algún tanto mordaz e irónico de nuestro pueblo.

La musa satírica ha sido siempre ingénita en la gente valenciana ; los romances jocosos y burlescos son uno de los frutos mas espar-tanos de nuestra literatura popular"

Aquestes paraules serveixen de preàmbul a un romanç que es publicà a la Revista de València el 1880-81 i que arreplega Ribelles Comín.

La relació entre la comèdia grecollatina i el sàinet ha estat estudiada també per Carme Morenilla. Per a la investigadora en ambdós casos s'aconsegueix un costumisme encara que només parcialment realista en no aprofundir en els problemes reals de la societat sinó sols en aquells conflictes personals que habitualment es restringeixen a l'àmbit familiar als quals se'ls dona un tractament superficial i la crítica que es desprén sol ser amable i exempta de dramatisme.

Comèdia i sàinet són doncs, el resultat d'una combinació afortunada d'allunyament i alhora d'identificació però mai no són, espill de la vida, ambdós gèneres comparteixen temàtica semblant, amorosa i urbana, amb variacions motivades per l'època i amb poques referències polítiques.

Plaute, Terenci i Menandre, s'allunyen de la crítica política i es limiten a la presentació dels anomenats temes universals i atemporals com ara conflictes familiars i sentimentals i el resultat és una comèdia amable de vegades, d'altres irònica i d'altres sarcàstica, fruit d'una societat que ja no intervé en política, que no és subjecte sinó objecte polític.

Pel que fa a les atelanes, aquestes eren autèntiques farses nacionals escrites en dialecte "osc", amb personatges convencionals com Maccus el Fartó, Pappus el vell, Sannio el bufó, Dosyennus el geperut. Aquestes peces no eren interpretades pels actors professionals i a Roma es representaven al final de l'espectacle, després de la tragèdia. En temps de Sila, dos poetes, Novio i L. Pomponio de Bolonia, contribuïren a donar una forma literària a aquestes farses, i durant l'imperi continuaren representant-se amb èxit fins al punt que els seus tipus tradicionals es convertiren en els antecedents dels personatges de la *Commedia italiana*.

A la península ibèrica, el nostre context més proper, com a antecedents del sàinet podríem citar els *Jocs d'Escarni* esmentats en la Llei 34, títol VI, de la primera Partida d'Alfons X, els Autos de Juan de l'Encina (1468-1529?), els pasos de Lope de Rueda (¿1510-1565), els entremesos en

prosa de Cervantes (1547-1616), els entremesos en vers de Luis Quiñones de Benavente (m. 1651) o els de Francisco de Castro (m. 1713).

Pel que fa al domini català i concretament al País Valencià, en les obres escrites durant el segle XV en les tertúlies de les cases de l'aristocràcia valenciana trobaríem la llavor dels posteriors col·loquis i sainets, aquestes peces lúdiques que tant divertien als contertulils de l'època com *Lo procés de les olives*, on s'hi observa una sèrie de trets que seran característics del teatre valencià: el realisme, l'esperit satíric i el popularisme .

En *El Col·loqui de Dames*, d'autoria anònima, s'observen una sèrie de característiques que ens apropen a elements preteatrals, com les acotacions que ens presenta la localització del marc on va a desenvolupar-se la conversa :

" *Divendres Sant,*
dia honest de dol e plant,
de bon matí
davant mon Déu me presentí
sus dins la Seu,
per escoltar aquell gran preu
que, en lo sermó i
i en l'amarga Passió...

Presentació dels personatges:

"*Jo viu venir a poc instant*
una casada
de les belles, la triada
molt galana

Introducció als parlaments de cadascuna de les protagonistes: parla la casada, parla la beata, parla la vídua.

En aquest cas fins i tot el nom, a més dels diàlegs i la presentació en estil directe de les interlocutores, entre diversos personatges la dona casada, la vídua i la fadrina que comenten sense prejudicis de cap tipus els seus afers amb el sexe masculí.

En els passatges de *La vesita* de Joan Fernandez de Heredia apareixen recursos de la tradició teatral valenciana anterior, l'autor fa un retrat precís de l'alta societat de València, s'expressa en un estil realista i satírica, dóna categoria literària a diversos tipus escènics del país, particularment als femenins i utilitza dues llengües el català parlat a València i el castellà que conviuen en la societat d'aleshores (Romeu, 1962:19). Mentre que en la *Serafina* de Tomás Naharro (segle XVI) es formula una proposta dramàtica renovadora i de gran originalitat amb referències a les comèdies italianes.

Fou Joan de Timoneda qui publicà a València els *Pasos* de Lope de Rueda el 1567, impresos per Juan Mey, en un volum amb triple foliació, una sèrie de col·loquis on figuren breus escenes còmiques molt diferents pel que fa al to general de cadascuna de les peces i fins i tot molt diferents al desenvolupament argumental de les comèdies *Eufemia*, *Medora*, *Camila*, etc.

Juan Mey, per la seua banda, edita les obres de Rueda per "el deseo y afectación que algunos amigos y señores míos tenían de verlas en la provechosa y artificial emprenta", amb aquesta edició donava un material dramàtic als actors, material que fins eixe moment "era sobretot *happening* de carrer, guió amanit quasi sobre el mateix escenari pels actors-autors, però a la vegada nodreix amb un material dramàtic estable als representants, a les companyies d'actors que començaren a tragar per tot arreu de la Península i a freturejar de repertoris ja establerts. En tot cas, amb les seues edicions, Timoneda consagrà la divisió del treball en el nou teatre espanyol, per un costat restarien els "graciosos representantes", per l'altre els " il·lustres poetes" que haurien d'aportar qualitat literària assimilable des dels espectacles realitzables pels actors".

També a València en la mateixa impremta i el mateix any que s'edita el volum anterior Joan de Timoneda edità de nou un compendi anomenat *El Deleitoso*, "en el qual se contien muchos passos graciosos del excelente poeta y gracioso representante Lope de Rueda, para poner en principios y entremedias de colloquios y comedias" L'únic exemplar conegut es troba en la Biblioteca de Palacio de Madrid (González, 1981: 15).

L'editor valencià sembla que no es va limitar només a reproduir els textos sinó que els modificà abans d'imprimir-los i ell mateix es fa ressò d'aquest treball que considera una operació difícil "escribir cada una d'ellas dos vezes, por hallar algunos descuidos, o gracias, per mejor dezir, en poder de simples, negras o lacayos, reiterados, tuve necesidad de quitar lo que estaba dicho dos vezes en alguna d'ellas y poner otros en su lugar" (González, 1981).

Argumenta González en l'estudi introductor dels *Pasos* que Timoneda els modificà tot justificant la seua conducta "*mi buena intención es la que me salva*", el que encara no se sap és fins a quin punt Timoneda fou coautor, refundidor o simplement editor, tot tenint en compte que no s'ha fet un estudi exhaustiu de l'obra de Joan de Timoneda com per a poder distingir la seua petja en aquestes impressions. Sí que es troben un llistat, no massa llarg, de valencianismes en els *Pasos* editats en el volum esmentat com "*fosca*" per oscura en *El Deleytoso*, "*gelosia*" per celosia en *Cornudo y contento*, i d'altres formes lèxiques valencianes en la resta de *Pasos*.

Si aquestos *Pasos* foren editats i imprimits a València, segurament serien també coneguts, representats i imitats, pensem en la seua escassa durada, la qual priva a la peça d'un desenvolupament argumental, aquestes obretes queden reduïdes a una mínima intriga o anècdota desenfadada, de caràcter purament verbal com una mena d'enumeració d'errors, burles, enganys, amenaces, humiliacions, torpeses, etc. i recorren a manifestacions sorolloses, mímica exagerada, moviments violents, colps, carreres, persecucions, a més de les presentacions de situacions ridícules o grotesques, rapidesa verbal i exageració en la gesticulació, aconseguen els efectes escènics que substitueixen la nul·la acció dramàtica. Els *Pasos* presenten personatges populars que després s'incorporen al teatre costumista i estan relacionats molt estretament amb els dels sainets. Diverses característiques avalarien aquesta afirmació:

- a. Els personatges dels *Pasos* són de baixa extracció social: criats, lacais, patges, camperols i personatges marginals com lladres, rufians i bravucons, aquestos últims no tan asidus als sainets.
- b. Els protagonistes sempre són de condició humil. Algunes vegades apareix la figura de l'amo com a contrapunt del criat només, així com representants de treballs liberals però pobres, als quals converteixen en figures ridícules (Els promesos de *Les xiques de l'entresuelo* d'Eduard Escalante).
- c. La figura del simple (*Les Trapisondes de Tafolet* de Josep Barberà Ceprià).

És però a la segona meitat del segle XVIII quan tenim notícies de representacions de peces teatrals en cases particulars a càrrec d'aficionats, a més de recitacions de col·loquis damunt de cadafals erigits enmig del carrer com a Castelló als quatre cantons.

Aquestes recitacions o col·loquis eren dialogats, sempre interpretats per homes, els quals van assolint a poc a poc una teatralització progressiva a causa de l'augment del nombre d'actors, tres o quatre i de l'ús de disfresses. Quasi es pot parlar de companyies d'aficionats que representaven en locals privats, cases particulars o posades, peces escrites per ells mateixos.

Hi hagué autors als segles XVII i XVIII que escrigueren per al seu propi plaer com Francesc Mulet (1624-1675). Una sèrie de peces, però, poden considerar-se antecedents immediats dels sainets per la seua llargària, els arguments i els personatges, en són testimoni, junt amb els col·loquis, dels sainets del segle XIX.

El 1716 tres obres són representades a la ciutat de València *Comedia de Matheu Vicent Benet ab sa lloa y dos entremesos tot en valencià* que arreplega Constantí Llombart i

Carles Ros en l'obra *El vándido más honrado y que tuvo mejor fin* escriu diverses escenes en valencià.

Constantí Llombart també esmenta el joguet còmic en un acte i en vers *La fira d'Albayda* original de Mossén Bartomeu Tormo (1718-1863) i Carles León (1762-1863) recull una peça teatral d'un col·loquier *Junta secreta* i *Arenga Crítica* que fan sis personatges sense peu d'impremta. Ribelles Comín considera aquesta peça estampada a València el 1788. Mossén Vicent Manuel Branchat i

Alphonso, clergue valencià escriu el 1817 *Més s'aprecien els dinés que la sanch y el parentesch*. A més tenim notícies d'actuacions de cecs i col·loquiers de l'anomenada literatura de cordill .

A Monóver i Benidorm són famosos els jocs de pallissa fins al segle XX, representacions teatrals sense text previ les quals s'improvisaven amb motiu de les collites i festes familiars. A Castelló i comarques els equivalents a aquestos jocs podrien ser els anomenats "bureos" i les festes celebrades al voltant dels porrats i "borrasques". Els primers es representen en l'actualitat en pobles del nord de Castelló com a Vilafranca amb motiu de la matança del porc. Les segones eren les festes que celebraven en finalitzar la campanya dels magatzems de taronja, o per celebrar alguna festa de treballadors. Eren celebracions molt familiars i tradicionals fins a la postguerra per celebrar sants, natalicis, etc. els acudits, refranys, balls i improvisacions amb vestuari de carrer o a propòsit per a la representació "disfresses" de tot tipus eren habituals en aquestes festes.

Pel que fa a la terminologia, aquestes peces breus han tingut diverses denominacions i curiosament la de sainet tan característica coma genèrica fins a convertir-se en la denominació per excel·lència del teatre valencià, en general, ha estat la menys utilitzada pels nostres autors que han emprat indistintament les següents:

- Apunts de comèdia (F. Barrachina)
- Astracanada (V. Beltran)
- Comèdia (Borràs Jarque, Brevia Branchadell, J. Peris Igual, C. Tressera, J. Martínez Giménez, Borràs Jarque, F. Barrachina, V. Brevia)
- Comedieta valensiana (H. Negre)
- Despropòsit (J. Bta. Valls)
- Diàleg (Borràs Jarque, Daniel Delmàs)
- Entreteniment còmic (Borràs Jarque)
- Joguet costumista (V. Brevia)
- Joguet còmic (V. Brevia)
- Jjoguet de costums (V. Brevia)
- Joguet (Fco. Huertas, J. Merelo)
- Quadre escènic (Borràs Jarque)
- Quadret líric-dramàtic (Borràs Jarque)
- Sopar en un acte (Ramón Lladró y Mallí)
- Peça còmica del género bilingüe (Ramón Lladró y Mallí)
- Peça còmica (Barrachina) entre d'altres denominacions.

Josep Lluís Sirera el defineix com "peça d'extensió aproximada a la d'un acte del teatre convencional, amb una presentació humorístico-crítica (amb voluntat més d'esmenar que no pas de ridiculitzar) de temes i personatges del context social contemporani, els quals són oferits sota un enfocament certament descriptiu".

Pel que fa a l'estructura, el sainet pot tenir des d'una estructura definida prop de la petita comèdia fins a un quadre de costums a mena de retaule.

L'acció de molts sainets, a diferència d'altres com els madrilenys de Ramón de la Cruz, es desenvolupa en llocs interiors com salons, menjadors, cuines de cases valencianes de menestrals i llauradors.

L'estructura interna sol ser un acte i diverses escenes o quadres, encara que podem trobar sainets amb dos actes i diverses escenes o quadres en cada acte.

Els personatges que se'ns presenten en els aproximadament vint-i-cinc minuts de duració de la peça representen una sèrie de caràcters de la classe mitja i baixa: el senyoret, les presumides, les criades, la muller amb caràcter, el marit sense caràcter,

el promés, la promesa, el foraster, els veïns i les veïnes i tot un seguit de professions que depenen del lloc, poble o ciutat, mariner o llaurador en què se situe la peça.

Quant a la llengua, els autors es basen en la imitació del lèxic valencià de les classes populars per representar els diversos nivells socials dels personatges. El castellà s'utilitza per a presentar els personatges forasters generalment madrilenys i que són tinguts pels valencians com a persones d'un nivell superior. Els valencians que intenten canviar de llengua i que utilitzen un castellà mal parlat serà motiu de confusions divertides i grotesques de qui no el sap parlar però vol intentar-ho malgrat tot, serà una font de comicitat i d'argument molt utilitzada per Escalante i per d'altres autors castellonencs com Josep Barberà Ceprià.

De vegades és la utilització d'alguna altra llengua com l'anglès o el francès reduït a la fonètica valenciana l'excusa que es presenta en benefici d'actors i actrius per introduir un altre element pintoresc en el calidoscopi valencià de qualsevol època.

2. El Sainet a les Comarques castellonencs.

Una de les característiques que Bernardo Mundina atribueix al caràcter dels castellonencs és l'afició a reunir-se i recitar col·loquis i sainets:

"Son los moradores de Castellón de genio alegre y festivo, muy despejados y bromistas, y en cualquier parte donde se hallen reunidos mas de cuatro, ya no tiene entrada la tristeza; es imposible permanecer en silencio los de Castellon reunidos, aunque sea al extremo del mundo; cantan varias seguidillas á duo con cierta gracia propia de estos habitantes; todos con muy raras excepciones saben coloquios, versos , ó trozos de graciosos sainetes, y esto contribuye á su constante broma, pues mientras unos cantan, otros recuerdan un chistoso discurso que pronuncian con el mayor desparpajo ante el público que les rodea, por mas personas ilustradas que les escuchen".

De les representacions de sainets a Castelló es tenen notícies del Teatret del Nuevo Casino on, en els vetlades dramàtiques s'alternaven les peces dramàtiques de moda, comèdies romàntiques i costumistes en castellà *El diablo en el Espejo i Careta verde* i comèdies valencianes com *La escaleta del dimoni* (El Clamor 6 de novembre de 1881), *Una sogra de castanyola* (El Clamor 13 de novembre de 1881) en una vetlada a benefici de l'actriu Sra. Martín entre d'altres. A més de sainets s'interpretaven obres en tres actes *La salsa de Aniceta* i col·loquis a gust de tothom. Un anunci del diari El Clamor així ens ho mostra: " Los ciegos Vicente Ramon Fonte (a) Tecló y Juan Garcia (a) Sefa, han establecido compañía, en unión de otras dos ciegas para funcionar efectuando los célebres coloquios. Los que quieran aceptar sus servicios de dirigiran a la calle de Climent nº 35 sita en esta capital" .

El sainet, com esmentàvem adés, ha estat tan representat en les nostres terres, que ha passat a ser sinònim de teatre valencià, és a dir, per a la majoria de públic és la mostra del nostre teatre més genuí. A la província de Castelló es tenen notícies de representacions d'aquest tipus de peces sota la denominació "sainets, pasos, col·loquis des del segle XIX, quan es representaven amb motiu de les festes patronals o de les reunions entre els treballadors de magatzems, collidors, festes anomenades "borrasques" que han seguit celebrant-se fins als anys cinquanta.

A les primeres dècades del segle XX el sainet es representa per companyies professionals valencianes que actuen al Teatre Principal o per companyies d'afecionats castellonencs. Després de la guerra, el mateix any 1939, se segueixen representant obretes en valencià malgrat la prohibició d'utilitzar en públic qualsevol llengua que no fos el castellà, però les companyies de Vicent Broseta de València i l'agrupació que dirigia Pepe Forcada actuaren al Teatre Principal de Castelló com ja ho feien als anys trenta.

3. Cabanes: Quatre generacions de sainetistes.

Cabanes, fundada pels romans sobre uns assentaments íbers, com una mansió de la Via Augusta amb el nom de Ildum, nasqué el 1243 com a un dels pobles del districte foral de Miravet, donat per Jaume I al bisbe de Tortosa.

La reina Germana de Foix concedí a la vila de Cabanes el 1506 el privilegi de realitzar dues fires anuals de deu dies de duració, la celebrada el segon diumenge de Quaresma ha desaparegut i ha romàs la de Sant Andreu l'últim cap de setmana de novembre. També la festa de Sant Antoni, la patrona Nostra Senyora del Buen Suceso amb la romeria de les Santes al maig, Sant Pere pel juny i Sant Joan Baptista i Sant Roc a l'agost completen el calendari festiu del poble.

Amb tanta tradició ferial i festiva el teatre no podia estar absent.

3.1 Els primers grups de teatre locals del segle XX

A Cabanes sempre hi ha hagut tradició del que s'anomena tradicionalment "fer teatre", és a dir representar sàinet. El primer que es recorda és un grup que actuava al voltant dels anys vint i trenta quan es construí el Teatro Benavente. A aquest seguí una agrupació, els joves de la generació de postguerra, Manuel Valls "el blanc", director del grup de l'Associació Juvenil, José Carceller "el ferrer", segon director de l'esmentat grup i Pilar "la de l'agutzil", hi actuaven als anys quaranta i els sàinets eren les seues obres preferides. Alguns dels components d'aquest grup es constituïren en directors de l'agrupació que es formà als vuitanta "Grup de Teatre de l'Associació Juvenil"(1980-1983) al si de l'associació cultural, els quals continuaren amb el mateix o semblant repertori que el grup anterior i les actuacions eren seguides per tots els cabanencs i cabanenques que gaudien d'allò més en veure els quadres costumistes d'una vida i uns costums que estaven en vies d'extinció davant l'avanç de la modernitat.

Els joves José Luís Carceller, Héctor Amela, Chelo Santamaria, Francisco Reula, Mª Consuelo Amer, José Manuel Borrás interpretaren entre d'altres els sàinets: *Lleve's eixos pantalons* i *L'esperit de ma cunyà* al Teatre Benavente de la localitat.

La tradició continuà amb la fundació del grup actual "A tabalaes".

3.2 "A tabalaes"

El grup té els seus orígens el 1992, encara que entre assaig i assaig, la primera actuació la dugueren a terme el 1993 amb motiu del 750 è aniversari de la Carta Poble.

Els objectius que es marcaren foren recuperar el teatre tradicional, aquell que havien sentit contar als seus iaïos i que alguns i algunes havien vist representar de menuts. Així que al si de l'associació cultural juvenil Foc i Flama es fundà aquesta agrupació amb un nom que, segons ells, els defineix: "A tabalaes".

Els assajos els realitzen des de la fundació del grup al local de l'associació Foc i Flama.

El calendari anual del grup sol ser el següent, comencen a assajar pel gener els sàinets que estrenaran pel maig que correspon generalment a dos sàinets per any.

El repertori consisteix en peces breus en valencià, els sàinets. La tria d'aquestes obres està en funció dels gustos del públic, és el teatre que més agrada. Així *Nelo Bacora*, *La barraqueta del nano*, *Les matariles*, *La Bolseria*, *Quelo Chufeta*, *Visites de l'altre món*, *Sabuda com sa mare*, *El boticari de Vila-real*, i tantes altres formen part de la memòria teatral de Cabanes en estar interpretades al menys per tres generacions de cabanencs.

D'alguns sàinets fan adaptacions, fins i tot en algunes ocasions han afegit un acte com a *La clínica dental*. La tria de l'obra està en funció del nombre d'actors i actrius, també les improvisacions en els assajos solen ser constants, una representació mai no ix igual a l'altra.

De vegades la improvisació ve donada per posar a prova a l'actor o l'actriu que ha de fer la rèplica qui a la seua vegada davant la sorpresa ha d'aguditzar la memòria i l'enginy perquè el públic no se n'adone del que ocorre a l'escenari entre els amics, és la manera de posar a prova la "professionalitat" dins del món *amateur*, tant estés entre les nostres comarques, del teatre, també es diverteixen al temps que interpreten. Si el text parla d'algun personatge que pot tindre el seu correlat en el poble, li canvien el nom i l'apropen al del poble que actuen. La improvisació i el divertiment arriben fins i tot a implicar els espectadors. En una actuació digueren al públic que tots els components del grup estaven malalts i demavaren als espectadors que col·laboraren en la representació, ells estaven en el pati de butaques i s'oferiren a actuar "voluntàriament"...

La seua formació actoral és autodidacta i la finalitat lúdica.

Quant al finançament, el grup ha renunciat a les subvencions per gaudir de més llibertat i

s'autofinancien amb les recaptacions de les actuacions amb les quals han adquirit un equip de llum i so i han construït una caixa negra amb panells de fusta i varilles de ferro que traslladen amb facilitat allà on hi actuen.

El vestuari és propietat dels membres del grup i el mobiliari també. El naturalisme dels decorats arriba també a les escenes de menjar i beure en les quals tot és real.

Actuacions als pobles del voltant: Cabanes, La Ribera, Vilafamés, Tírig, La Jana, La Pobra, Orpesa,...

Tenint en compte els components del grup podem establir dues etapes:

1ª etapa 1992-1997

Correspon als primers anys del grup amb els següents components: Imma Beltrán, Mariló Mor, Esperança Escuriola, Andrés Safont, Juan Amado Beltrán, Juanma Castellet, José Francisco Beltrán, Xus Segarra, Mª José Beltrán, Andrés Casany, Carlos Beltrán, David Garcés i José Ramón Lavèrnia; Rosa Prats i Cristina Sits com a apuntadores i José Carceller Cuevas com a director d'escena.

2ª etapa 1998-2002

El grup ja està consolidat però problemes familiars i laborals obliguen a alguns dels seus membres a abandonar el grup. Els components fins esta temporada són: Imma Beltrán, Esperança Escuriola, Juan Amado Beltrán, José Francisco Beltrán, Mª José Beltrán, Carlos Beltrán, David Garcés, Juanma Castellet, Manuel Pitarch, Isabel Barreda, Ana Belén Arbasegui, Jaime José Ventura, com a apuntadores Rosa Prats i Cristina Sits, s'encarrega del so José Manuel (Rosi) i és director d'escena José Carceller Cuevas. En morir el senyor Carceller passà a desenvolupar aquesta tasca Amparo Castellet.

El futur es presenta amb esperança a causa de l'acceptació que té el grup en la població i en els pobles del voltant, si l'any 1993 el formaven deu persones, el 2002 oscil·la entre les setze i les dèsset amb l'assistència de quatre components de Tírig.

3.3. Teatro Benavente

Fou construït per voluntat del metge Juan Bautista Pallarés, ell mateix com a fill del poble va elaborar el projecte i els plànols.

Hi col·laborà en la seua construcció gent del poble com els obrers Rafael Julve i Eulogio Traver, mentre que la decoració interior, el mobiliari i la façana fou obra de Jacinto Villanueva de València.

No ha canviat de propietaris, en l'actualitat pertany a D. Fèlix Serrano nét del primer propietari, d'empresaris sí que n'han passat diversos. Un dels més coneguts fou Diego Perona, actor, home de ràdio, escriptor i empresari del Teatre Principal de Castelló, des d'on gestionava les actuacions del Teatro Benavente.

Diego Perona va formar part de l'agrupació teatral Linares Rivas, que durant les temporades 1924-25 féu gaudir als aficionats castellanencs amb l'enfrontament que es dugué a terme amb una altra agrupació local més dedicada a la sarsuela La Peña Teatral.

La qualitat artística d'aquestes dues companyies féu que el públic assistira més a les seues representacions que a la de les companyies que passaven per Castelló de gira, segons informa la premsa de l'època. Del grup de Diego Perona hi destacà Carmencita Sábata qui arribà a ser professional i representà amb la companyia Bové- Torner per tot l'Estat espanyol.

s'hi representà teatre fins i tot durant la guerra civil, el diumenge 13 de setembre de 1936, el teatre fou cedit gratuïtament pel seu propietari per acollir una funció a benefici dels Hospitals de la Sang. Heus ací la crònica que envià el corresponsal del *Heraldo*:

"Por la causa. Una vez más el noble pueblo de Cabanes da el ejemplo plausible de contribuir con sus esfuerzos al pronto aplastamiento de la criminal intentona fascista que ensangrienta al pueblo trabajador español. Pero esta vez lo hace queriendo proporcionar a sus leales vecinos unas horas de placer, horas que harán distraer a la memoria de la constante preocupación por aquellos bizarros hijos de esta villa que han ido a entregar sus vidas al frente de batalla, y para tal efecto se organizó el pasado domingo 13 del actual una agradable velada en el Teatro Benavente,

cedido gratuitamente por su propietario.

Los camaradas de Castellón de la Juventud Socialista se adhirieron a este acto benéfico y supieron despertar el interés del público interpretando magistralmente el drama social de Joaquín Dicenta Juan José y una comedia valenciana que hizo las delicias de los espectadores.

Las localidades se agotaron y esto no es de extrañar, tratándose de un beneficio para los Hospitales de Sangre, puesto que el pueblo de Cabanes no regatea sacrificios cuando redundan en beneficio de la libertad y el triunfo de las Democracias. Cundan estos ejemplos entre los demás pueblos y aportemos nuestro granito de arena para formar los sólidos cimientos de una nueva sociedad. El corresponsal."

A Diego Perona li succeïren com a empresaris, l'almassorí Víctor Reverter, el boticari del poble Vicente Solsona i per últim Laureano Boira qui aconseguí que de nou el Benavente tinguera unes temporades plenes d'activitats teatrals i musicals com la creació del festival Levante. El sainet hi estigué sempre present en l'escenari bé fóra en les representacions dels grups locals, bé per companyies d'afecionats de Castelló o d'altres localitats.

A causa del seu estat d'abandó el teatre tancà les seues portes definitivament fa deu anys el 1992 amb *La Velà*.

Actualment l'Ajuntament està en converses amb els propietaris del teatre per restaurar-lo i rehabilitar-lo per a activitats culturals i lúdiques.

4. El teatre sainetístic a la Serra d'en Galceran

Els orígens de la Serra cal buscar-los en el poblat íber anomenat "Els castellàs" magnífica talaia en un paratge privilegiat des d'on es divisa la mar els dies de bonança. Al segle XIII el castell que dominava la població estava ocupat pels àrabs però fou conquerit per les tropes de Jaume I les quals cediren el seu domini al baró de La Pobla Tornesa. El baró construí un palau en la zona del pla on en l'actualitat se situa el poble.

El calendari festiu comença amb la festa de Sant Antoni, continua amb la romeria de Sant Marc, l'últim diumenge d'abril, al que segueix, el primer diumenge de maig, la festa de la Santa Creu amb una altra romeria a l'ermita de Sant Miquel, romeria que es repeteix l'últim diumenge de setembre, i al mes d'agost, Sant Bartomeu, el patró, amb les berbenes i els bous.

4.1 Els Castellàs

Al voltant dels anys vuitanta, l'associació cultural Els Castellàs era l'encarregada d'organitzar activitats culturals, lúdiques, jocs infantils i Setmanes Culturals. El 1982, dins de l'associació, sorgí un grup de joves amb la intenció d'ampliar les activitats i introduir el món del teatre mitjançant la fundació d'un grup. José Antonio Agut, Mª Carmen Barreda, José Vicente Safont i Rafael Albalat foren els fundadors i la seua afició és tanta que encara segueixen en el grup.

Adoptaren el mateix nom de l'associació, Els Castellàs, nom que fa referència a les restes d'un antic castell que popularment s'anomena el "tossalet del Castellàs".

La finalitat de l'agrupació era interpretar peces teatrals en les festes de la Serra i en els pobles del voltant, peces tradicionals i lúdiques per a tot tipus de públic, perquè els espectadors gaudiren i es divertiren en veure'ls actuar.

En no tenir espai teatral a propòsit assajaven i assagen a un saló que abans pertanyia a la Cambra Agrària i després a l'Ajuntament i les actuacions generalment es feien a la plaça del poble, al carrer o al poliesportiu, és a dir en un espai eventual preparat per a l'ocasió.

Els components del grup han estat diversos al llarg dels vint anys de vida de l'agrupació. Els i les joves que en formaren part de les primeres representacions foren: Juan Antonio Mas, Paquita Sales, Rafael Albalat, Milagros Albalat, Ismael Sabater, Gemma Edo, Paquita Barreda, Lidón Albalat, Joaquín Mateo, José Vte. Safont, Sergio Beltrán i els fundadors esmentats més amunt José Antonio Agut, Mª Carmen Barreda, José Vicente Safont i Rafael Albalat, tots veïns de la Serra.

Les obres representades sempre han estat sainets i quadres costumistes acomplint així la finalitat que esmentàvem al principi: divertir, fer riure i mostrar la vida dels avantpassats del poble. Els sainets del repertori de "Els Castellàs" estan en funció de:

a) la comicitat

b) el nombre de personatges

La brevetat de les peces, un acte generalment, els obliga a preparar-ne al menys dues dues per temporada. Els assajos en l'actualitat, tenint en compte que molts dels components ja no viuen ni treballen a la Serra, els realitzen els caps de setmana i quan les actuacions s'apropen tots els dies de la setmana al local del Fort de l'ajuntament.

Cal distingir en el devenir del grup dos tipus d'actuacions:

1.- Els sainets, interpretats en les festes de la Serra, actuacions que formarien part del que anomena Josep Lluís Sirera "el teatre en la festa".

2.-Les intervencions en El Pregó de la Magdalena.

La presència en la desfilada del Pregó a Castelló, desfilada històrica i costumista en la qual hi és present la teatralitat, obligà al grup a plantejar-se un nou repte, la teatralització d'un quadre costumista breu que fora representatiu del poble, que poguera mostrar a la resta de les comarques castellonenques com es vivia i treballava a la Serra, amb l'inconvenient que s'havia de representar al carrer i enmig d'una desfilada.

El primer any, 1999, escrigueren i prepararen un text sobre un dels esdeveniments més celebrat al poble: la matança del porc.

La història consistia en el treball i costums que sorgien a partir d'aquest fet, veïns que s'oferien a ajudar, els problemes que s'hi presentaven,...però s'adonaren que no era efectiu aquest sistema perquè els espectadors difícilment podien seguir el text i els conflictes que se'n derivaven de la situació.

Els anys successius han presentat quadres sense text, només amb la teatralitat, els objectes escènics, el vestuari i la caracterització adient.

En la desfilada del 2000 fou el tractament de la llana el que es mostrà pels carrers castellonencs, carrers convertits durant la setmana de festes de la Magdalena en un gran espai teatral eventual. Un ramant d'ovelles vives eren les protagonistes de tot el procés, des de l'esquilada, fins a l'elaboració de la llana, el verguejar-la, per acabar en l'elaboració dels matalassos.

En la del 2001 Sant Antoni i la festa en foren els protagonistes. Els clavaris amb les grupes, la coqueta de la festa que repartien entre els espectadors i tot el ritual festiu hi era present a Castelló.

El panís ha estat present en l'última cavalcada celebrada, la del 2002. El panís i tot el procés, la collita, com pelar les panolles, desfer-les, moldre-les, fins al producte final tan conegut: les mongetes, mongetes dolces i salades per fruit una vegada més del que mostren els veïns de la Serra a través del seu grup Els Castellàs a la desfilada.

També cal esmentar la seua intervenció com a guionistes i actors, actrius de l'espectacle etnològic que se celebrà amb motiu de les Jornades de la Plana de l'Arc el 2002, amb seu a la Serra. Un espectacle en què l'actuació en directe s'uneix a les noves tecnologies, el vídeo, per mostrar que només quan es coneix i s'estima el passat es pot anar cap al futur, i així ho han entés els membres del grup.

Diverses escenes que mostren el cicle agrari i festiu anual del poble que és a la vegada representant de tants i tants pobles de les nostres comarques, especialment de la Plana de l'Arc:

a) La verema i la "picà" del raïm, interpretada en directe per membres del grup Els Castellàs.

b) La sembra. Tot el ritual al voltant del qual vivia i treballava part del poble, sembra, sega, batuda, amb l'escenificació en directe i amb vídeo mitjançant una gran pantalla.

c) L'elaboració del pa. Després de la sega i la batuda, l'elaboració de la farina i el pa, el pa cruixent i bàsic.(pantalla)

d) La llana. Tot el procés des de l'esquilada fins a la confecció dels matalassos, tenint com a base el quadre costumista presentat al Pregó i ja esmentat.

e) La matança del porc. Des de l'inici de la matança fins a l'elaboració de les botifarres, quadre en

directe amb els utensilis que fins fa poc s'utilitzaven al poble.

f) La sega. Amb el trill i la batuda, acompanyats d'altres joves del poble que ens oferiran amb una gran pantalla de vídeo.

Tots aquests quadres enllaçats amb balls en directe, cants d'albaes, per acabar com en les festes amb un multitudinari ball de plaça com abans feien els iaies i iaies, quadres i ball recuperats per unes hores per mostrar-ho com un museu etnològic vivent.

Pel que fa a la preparació actoral dels membres de "Els Castellàs", cal dir que tots són autodidactes, l'única referència que tenen és el teatre vist des de menuts, ja que els pares i els avis d'alguns dels components ja representaven alguns sainets en els anys de postguerra, quan fer teatre era l'única diversió amb què comptava la Serra.

El repertori el formen majoritàriament autors valencians com Soto Lluch, Paco Barchino, Peris Celda, Paco Comes i Rafael Gayano Lluch amb les obres més conegudes com: *De rebot, De tot té la culpa el Pichi, Tot lo que relluix, Colombaire de profit, La barraqueta del nano, Cheperut i coixo, Els matariles, El Sant del Milacres, Nelo Bacora, La clavellinera del barrio, Cavallers, vixca la vida, El drama de la bolseria, Visites del atre món, La tia Pepa la Tona, Visanteta...que me l'has feta, Estisorettes, Quina fortuna...dos sogres al preu de una, Frai Carmelo, Deixa'm la dona Pepet, Carmelo Cantimplora, Als bous de Castelló, Martingales del marits, Rics improvisats, El organiste de Sollana, Tots a la fira, L'estreno de Micalet, Malaida afisió, Tubaldo el fardero, La forastera, No es per ahí...!, Tots els pillos tenen sort, Soldats i criaes, Quelo Chufeta i Perquè me done la gana.*

En les interpretacions, generalment segueixen el text però les improvisacions hi són freqüents segons les circumstàncies i el tema.

Quant al vestuari, l'empren o el confeccionen segons si és d'època o no. Si representa personatges de principi de segle solen demanar-lo a la gent gran del poble, així que les seues actuacions es converteixen també en una mostra etnogràfica de com se vestia a la Serra en altres temps. La posada en escena de les seues obres pretén ser un pont entre els oficis, vestuaris, costums perduts perquè servesquen de testimoniatge als joves i menuts que no els han conegut.

L'escenografia sol ser naturalista i els decorats els dissenyen, construeixen i pinten els membres del grup. Un fons de carrer, uns arbres, un convent, la platja, escenes a l'aire lliure,...Juan Antonio Agut és l'autor dels bocets encara que els elaboren entre tots els membres del grup. Els dos o tres fundadors assumeixen el paper de directors però el col·lectiu es fa càrrec de la correcció i esmenes puntuals.

Han actuat per tots els pobles del voltant: zona de Culla, Torre en Besora, la Pobla, Albocàsser, Els Ibarsos, Llucena, Orpesa, Bell-lloch i Castelló entre molts altres.

Els components actuals són: Eulàlia Gauchía, Inés Mateu, Mª Carmen Barreda, Rafael Albalat, Alfonso Mateu, Abel Sabater, Manuel Beltrán, José Antonio Agut, Fidel Roig, Elia Roig, José Vicente Sanfont, Pedro Sanz, l'apuntadora Rosa Maria Mateu i com a regidor Ignacio Gil.

El present és brillant, ens ho han demostrat en la mostra d'etnoteatre presentada a les Jornades. De moment segueixen amb el repertori de sainets que els ha fet famosos els últims vint anys, amb les actuacions, els nervis, els exercicis de memòria per recordar tants i tants personatges, i amb les activitats que complementen les representacions com són les excursions, els sopars i sobretot l'amistat. Gent de totes les edats, des dels vint als quaranta anys formen el grup en l'actualitat. El futur, per tant, es presenta esperançador.

Peus de les fotografies:

Grup de teatre de l'Associació Juvenil. Actors i actrius: José Luís Carceller, Héctor Amela, Chelo Santamaría, Francisco Reula, Mª Consuelo Amer, José Manuel Borràs. Teatre Benavente. Cabanes 1980.

Grup de teatre de l'Associació Juvenil en el sainet *L'esperit de ma cunyà*. En la foto: José Luís Carceller, Tino Lavelina, Herminio Santamaria i Héctor Amela. Teatre Benavente, Cabanes 1980.

Primera actuació del grup "A tabalaes". Sainet *Rics improvisats*. Teatre Benavente, Cabanes, 1993.

Alfonso Mateu, Abel Sabater, José Antonio Agut, Elia Roig, Mª Carmen Barreda, Eulalia Gauchía

interpreten l'obra *No es per ahí* l'estiu de 1999.

Fidel Roig, Pedro Sanz, Elena Puig, Elia Roig, Rafael Albalat, Inés Mateu, Mª Carmen Barreda i Alfonso Mateu en l'obra *La forastera*, estiu de 1999.

Programa de l'actuació de Els Castellàs del 2001, any del vintè aniversari.

José Vte. Safont, Pedro Sanz, Fidel Roig, Elia Roig, José Antonio Agut, Mª Carmen Barreda interpreten *Visenteta que me l'has feta*, adaptació de *Pasqualo i Visenteta* i de *El virgo de Visenteta*. La Serra, estiu 2001.

BIBLIOGRAFIA

Carbó, F., Rosselló, X. i Sirera, J.LI. (1997): *Escalante i el teatre del segle XIX. Precedents i pervivència*, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Gimeno, J. i Pitarch, V. (1982): *Poesia eròtica i burlesca dels seglesXV i XVI, volum I* València, 3 i 4.

González, F.(1981): *Pasos de Lope de Rueda*, Madrid, Cátedra.

Iborra, E. (1987): *Teatre del Renaixement i de la Decadència*, València, Alfons el Magnànim.

Martí Mestre, J. (1997): *Literatura de canya i cordell al País Valencià. Els col·loquis de temàtica jocosa i saírica. Edició i estudi lingüístic*, València, Denes.

Merimée, H. (1985): *El arte dramático en Valencia. Desde los orígenes hasta principios del siglo XVII. Tomo I*. València, Institució Alfons el Magnànim.

Mundina, B. (1873): *Historia, geografía y estadística de la provincia de Castellón*, Castelló, Impremta de Rovira y Hermanos (Caja de Ahorros y Monte Piedad de Castellón 1988).

Oleza, J. i Sirera, J.LL. (1985): *Història i literatures*, València, Alfons el Magnànim.

Ribelles Comín, J. (1915,1985): *Bibliografía de la Lengua Valenciana*, Madrid, Tip. de Revistas y Archivos, Bibliotecas y Museos.

Romeu, J. (1962): *Teatre profà Volum I*, Barcelona, Barcino.

Sirera, J.LL. (1994): "Del sàinet valencià i els seus límits" dins *L'aiguadolç*, nº 19-20, Oliva, Gràfiques Colomar.

Sirera, J. LI. (1993): "El sàinet valencià: unes arrels a flor de terra" dins *Les arrels del teatre valencià actual*, Vila-real, Ajuntament.